

FIGYELŐ

A mohácsi csata egy új képe – az MTA BTK Történettudományi Intézet egy új tanulmánykötete kapcsán. – *Több mint egy csata: Mohács, Az 1526. évi ütközet a magyar tudományos és kulturális emlékezetben, szerk. Fodor Pál és Varga Szabolcs, Budapest, MTA Bölcsészettudományi Központ, 2019 (Mohács 1526–2026 Rekonstrukció és emlékezet).* 642 p.

„Mi egyesíti az embereket? A hadseregek? Az arany? A zászlók? – megrázza a fejét. – A történetek. Nincs a világon erősebb egy jó történetnél. Semmi sem állíthatja meg. Nincs ellenség, amely legyőzheti.” (Tyrion Lannister)

Hét év múlva lesz a mohácsi csata félévezredes évfordulója. A méltó megemlékezésnek, vagy Otlík Géza szavával *ünneplésnek* előfeltétele a vereség rekonstrukciója és emlékeztörténetének teljes körű feltárása. Ahogyan a kötetsorozat szerkesztője és a projekt vezetője, Fodor Pál fogalmazott: „a mohácsi csata, annak elő- és utótörténete is tele van tisztázatlanságokkal, áthidalhatatlannak tűnő értelmezési különbségekkel és immár évszázados toposzokkal, amelyek elfedik az eseménysor valódi jelentőségét.” Így tükrözi a célt – a *valódi* Mohács megismerését – a most kézbe vehető friss könyv is, amely egymásra ható folyamatként tárgyalja az ütközet tudományos és kulturális emlékezetét. A szerkesztők, Fodor mellett a pécsi történész Varga Szabolcs, azt az egyáltalán nem kézenfekvő, de elgondolkasztató kérdést szegezik olvasóiknak rövid bevezetőjükben, miszerint ki tudná felsorolni a hasonlóan sorsfordító ütközetek (Ménfő, Muhi, Marosszentimre, hogy csak az M betűseket említsük) helyszíneit, amellyel sajnálatosan bővelkedik a magyar történelem? Mi adja Mohács különlegességét, miért tekinthetünk rá élő hagyományként közel 500 év múltán? Miért vált ki ma is indulatokat, erős érzelmi töltéssel fűszerezett vitákat a tudomány horizontján belül és azon túl? Hogyan vált „önmagán túlmutató jelentéstartalomma”? Erre keresi a választ a kötet 21 szerzőjének 16 tanulmánya több mint 600 oldalon keresztül.

A nyitásként történészek javítják a Jagelló-korról élt hamis képet a *Két évszázad a sztereotípiák fogságában* című nagyívű tanulmányukban. Az irodalmi toposzokból (pl. Eötvös József, Szerémi György) jól ismert torz ábrázolás – e sorok írója is e kánon alapján érettségizett le jó három évtizeddel ezelőtt – ellen valóban komoly erőfeszítést kell tenni, melynek fontos állomása a három középkorász szövege. Neumann Tibor egy rövid historiográfiai vázlattal tekinti át a szakirodalmi álláspontokat és azok módosulását Horváth Mihálytól Szalay Lászlón keresztül Wenzel Gusztávig. Kiemeli Fraknói Vilmostól induló átértékelés jelentőségét, melynek fontos mérföldköve a ma is olvasható Kulcsár Péter-féle kötet (1981), illetve Kubinyi András új szemléletű kutatása. Neumann az alábbiakban összegzi a tanulságokat: a 19. századi képet a Mohács által traumatizált 16. századi elit véleménye határozza meg, míg a 20. században a gombhoz kabát tipikus esete valósult meg: a történeti emlékezetben rögzült – tegyük hozzá, megtevesztő – képhez keresik a megfelelő forrást. Dobzse Lászlónk már-már karikatúraszerű arcvonásaiért sokat tett Heltai Gáspár is, aki Jan Dubravius krónikáját felhasználva évszázadokra erősítette ezt a magyar közgondolkodásban. A nagyközönség úgy ismeri ezeket az anekdotákat, hogy nem is sejtje a mögöttük álló Heltait. C. Tóth Norbert a „gazdag föld – szegény ország” (utalva részben Kulcsár már említett kötetének fejezet-

címére) igazságtartalmának jár utána, vagyis hogyan nézett ki a királyi jövedelem és adóztatás a Jagelló-korban. Ő is egy történeti áttekintéssel kezd, a már említett meghatározó történészek mellé értelemszerűen odakerül Thallóczy Lajos (*A Kamara Haszna*) és Fögel József (*II. Lajos udvartartása*) alapvető munkája is. Informatív táblázattal mutatja be, hogy az egyes szerzők (Fraknóitól Draskóczy Istvánig) hogyan becsülték meg a három király (I. Mátyás, II. Ulászló és II. Lajos) jövedelmét. Elgondolkodtató a szerző összegzése: a Jagelló-kori államháztartás katasztrófális helyzetét alapvetően a kiadások óriási növekedése (és nem a bevételek csökkenése, illetve az igazgatás rossz működése) okozta. Emellett mélyítette a válságot az adófizetési hajlandóság csökkenése, illetve a déli határok védelmi költségeinek megemelkedése is. Fontos üzenet C. Tóth megállapítása, miszerint Mohács katasztrófája „csak a szultán más hadszíntereken való lekötöttsége miatt nem következett be egy évtizeddel korábban”. Ezzel át is térhetünk a törökkérdés és honvédelem Jagelló-kori értékelésére. Pálosfalvi Tamás Eötvös történelmi regénye segítségével mutatja be a rosszul ismert képet. Külön tárgyalja a fekete sereg megsemmisítésének históriáját, összehasonlítva például a XI. Lajos halála után (1483) szélnek eresztett 8 000 katona esetével. Nem véletlenül, ugyanis Lajos országa négyszer népesebb volt Mátyásénál, s míg a 15. századi Angliában – amely erejét tekintve jobban hasonlítható a Magyar Királysághoz – sem merült fel egy állandó hadsereg felállítására. A szerző kiter még egy régi tévhitre is: a Dózsa-felkelés és a mohácsi vereség közötti összefüggésre, amellyel sikeresen szállt szembe Szakály Ferenc Mohácsról írott monográfiájában (1981).

Tóth Gergely történész munkája nemcsak adatgazdagsága miatt kötelező olvasmány, hanem új irányokat jelöl ki a további kutatásoknak. A bűnbakképzéssel és propagandával foglalkozó tanulmánya egy nagyobb mű első fejezete: most a 16. század történetírása Mohács-képét vette elemzés alá. Rögton egy jól ismert, Brodaries Istvánnál olvasható történettel nyit: Perényi Ferenc váradi püspök megjósolja az ütközet előtt Mohács 20 000 magyar mártírját. Ennek megfelelően – Tóth értékelése szerint – a csata történeti emlékezete már a kardok kivonása előtt megkezdődött. A legtöbb forrásgyűjteményben Cuspinianus 1526 végén írott orációjával kezdődik az emlékeztörténet. A szokásos humanista földrajzi leírásban érdeklődve olvashatunk Traianus hídjáról vagy Oláh Miklós által is tárgyalt szörénységi (Szentkereszt) gyógyforrásról. Tóth kiter a szerző történeti tévedéseire (pl. Siklós, Pétervárad ostroma) is. Érdekes a budai zsidókról szóló megtévesztő információ (nevezetesen kétszázan felvették a harcot a törökökkel), ami tovább gazdagítja a szegénynek éppen eddig sem mondható Mohács-mitológiát. Ugyanis Szulejmán a túlnyomó részt magyar nyelven beszélő (főként budai és esztergomi) zsidókat erőszakkal hajóra rakatta, majd többségüket Konstantinápolyban telepítette le. Erről bővebben olvashatunk több krónikában (Bartoš Pisař, Ferdi, Jozsef ha-Kohén, Ibrahim Pecsevi), Szulejmán hadinaplójában, egy kémjelentésben és egy német nyelvű hírlapban is. Tóth egy tucat kulcsmomentumot emel ki Brodaries választát elemelve (köztük a Szapolyai-ügyet, a csatater leírását, a király halálát), melyek közül jó néhány ma is a kutatás – és pár esetben: a fantáziálgatás – fókuszában áll. Remek és hézagpótló részek lettek Iovius (Mohács az egyetemes történet része), Camerarius (Mohács mint tankönyvi példa), az olmtüzi (Dubravius) és a bécsi (Velius, Lazius) nézőpont elemzése, ahol a Mohácsról szóló párhuzamos és eltérő szakaszok jól adatolva kerülnek az olvasók elé. Ugyanakkor a csata narratív forrásaiból kilógó Szerémi is kedvelt szövege tudósnak és lelkes érdeklődőnek egyaránt. Fontos még Zermegh János, Heltai Gáspár, Siegler Mihály és Brodaries párhuzamos részeinek az összevetése. Siegler azért is említésre méltó, mert – Hans Dernschwam 1553/55-ös útinaplója után – ez a második felbukkanása a Csele-patak-nak (*Czelepataka*), mintegy megágyazva a csermely 21. századig nyúló mítoszának. A szöveg jó tíz évvel ezelőtt jelent meg először magyarul Kulcsár szép fordításában. Tóth biztos kézzel mutat új irányokat a kutatás számára. Álljon itt példaként Brutus szövege. Tóth kihangsúlyozza a fiktív beszédek problémáját, felhívja a figyelmet a forráskritikára, kiter Brutus elfogultságaira is. Munkáját Istvánffy Miklós korszakos művének elemzése zárja. Mindent egybevetve fontos gondolat Tóth

megállapítása: „a Jagelló-kor messze ható negatív megítélésében nagy szerepe volt a 16. századi humanista történetírásnak, és az időszak sallustiusi minta alapján történő magyarázatának”.

Papp Júlia művészettörténész tanulmánya a mohácsi csata 16–17. századi képzőművészeti recepciójával foglalkozik. Ki kell emelni Papp úttörő munkáját, hiszen már tekintélyes jegyzetapparátusa is szépen bizonyítja a szerző alaposágát és elszántságát a téma körüljárásában. Papp cikke egy hiátust tölt be, hiszen ezt megelőzően a Dorffmaister Istvántól (1795–1796) Székely Bertalanig (1860) született képzőművészeti ábrázolások voltak a művészettörténeti kutatások középpontjában (gondoljunk csak a nagy sikerű 2000-es *Történelem – kép* című kiállításra a Magyar Nemzeti Galériában). Papp ügyesen használja fel az írott forrásokban megbújó utalásokat (például a hősi halált Lajos ábrázolását) is. Képtelenség mindegyik elemzett alkotást felsorolni, de álljon itt néhány példa: *Armamentarium*, Thun-vázlatkönyv vagy Johann von Hasenburg (I. Ferdinánd cseh udvarmestere) kézírata mind-mind adalék a további kutatásra. Fontos, hogy Papp szisztematikusan végig veszi a kellő forráskritikával kezelendő, ám hangsúlyosan figyelembe veendő német hírlapok fametszeteit is. A müncheni *Habsburg-ház dicsőségtükre* című kéziratában pedig meglelhetjük a csatát ábrázoló reprezentatív illusztrációt, mely ebben a kötetben is megtekinthető.

Szilágyi Emőke Rita irodalomtörténész a toposzokat, az allegóriákat, az elhallgatás és a politikai eszközét kereste meg a magyarországi latin nyelvű levelezésekben és beszámolóokban. A csata után keletkezett frissebb forrásokra irányította figyelmét, sorra veszi az ütközetre, valamint a védőfalra, -pajzsra, és -bástyára vonatkozó elnevezéseket. Szilágyi is kiemeli a Sárffy-féle beszámoló hagiográfiai elemeit (melyre Kasza Péter és Szebelédi Zsolt is rámutatott 2015-ös *Magyar Könyvszemlében* olvasható cikkében), illetve Oláh hallgatását Mohács ügyben. Az átnézett források azt mutatják, hogy a csatát követő évtizedben még kiforratlan a később már ismertté váló Mohács-kép.

Szörényi László irodalomtörténész figyelmeztetését érdemes kihangsúlyozni: a Magyar Nemzeti Bibliográfia (Petrik) 1711–1800 közötti időszakából közel három tucatnyi nyomtatvány foglalkozik Moháccsal latinul, melyek eddig nem látszódtak az emlékeztörténet kutatásában. A szerző kiemelkedő szerepet tulajdonít Mindszenti Antal jezsuita tanár a mohácsi csata 200. évfordulója előestéjén megjelent bölcseleti munkájának, melyben Magyarország a kereszténység védőbástyájaként tűnik elő. Szörényi kitér a forrásokból kiolvasható értékelésre az eretnokség és Mohács viszonyával kapcsolatban, nevezetesen, ha a magyar király és az esztergomi érsek nem pusztult volna a csatamezőn, akkor a protestantizmus „nem is tudott volna elhatalmasodni az országban”. Babai Ferenc jezsuita költő példáján szemlélteti Mohács jelentésének bővülését: Allia pannon patakka válik, utalva a Tiberis kis mellékfolyójára, ahol a Kr. e. 4. század első felében a rómaiak vereséget szenvedtek a gallaktól. És ahogyan Babai fogalmaz (Szörényi fordításában): „Kitör a csata: kard éltétől hullik el a főpap, a király pedig elmerül a hullámokban; nem is késlekednek: Luther és a török hejehujázik”.

A Szörényi által felvázolt kutatási irányhoz erősen kapcsolódik Csörsz Rumen István és Csonki Árpád irodalomtörténészek egy-egy tanulmánya. Míg Csörsz Rumen a Széchenyi Istvánnál is (*Hitel, A kelet népe*) felbukkanó „Mohács nóta” 18. századi történetét vizsgálja fel kellő részletességgel, addig Csonki Etédi Sós Márton 1792-es (eposzként emlegetett) művét helyezi a kutatás irányába. A *Régi Magyar Költők Tára* (XVIII/14) kiadásában megjelent szövegek fontosságát érdemes itt is aláhúzni. Rejtélyes a legismertebb vers (*Mohács, Mohács, régi sebes vérontás helye*) szerzője, sokan Lethenyi János költőt, Anonymus első magyar fordítóját tartják Jankovich Miklós, az egyik változatot őrző kolligátum tulajdonosa bejegyzése alapján. Különösen izgalmas az a rész, mikor Csörsz Rumen a mohácsi nóta hatását tárgyalja a 18–19. századi irodalomban (melyben megjelennek jól, mint Csokonai, Széchenyi, és kevésbé jól ismert szerzők, mint Nátly Ferenc). Csonki tanulmányában először a műfaji kérdéseket veszi sorra. Etédi Sós Vergilius-idézetet („Arma virumque cano”) tűzött mottójaként műve elejére. Ez azért is fontos, mert nehéz meghatározni, hogy – Etédi Sós művétől függetlenül – valójában ki is Mohács tragikus főhőse. II. Lajos vagy Tomori Pál?

Csonki tárgyalja ugyanakkor Szapolyai János szerepét is ebben az eposzi közegben. Elgondolkodtató az irodalomtörténész másik érve: miszerint Etédi Sós műve „egy másik, a vergiliusitól el nem választható epikus tradícióba is szervesen illeszkedik”. Csonki logikusan elemzi Etédi Sós különleges eposzi kellékét: a csatában részt vevők katalógusát, melynek történelmi hitelét a 19. század végétől (Baksay Sándor, Rédey Tivadar) kétségbe vonták. Tekintsünk el most attól, hogy miért is kérnénk számon történelmi hitelességet egy irodalmi alkotástól!¹ Sokkal izgalmasabb S. Laczkó András és Csonki magyarázata: előbbi szerint „az ország döntő jelentőségű eseménye kapcsán igazolja, úgy a korporatív csoport, mint tagjai (az egyes családok) számára kiváltságaik birtoklásának jogosságát”, utóbbi véleménye alapján a katalógus funkciója nemcsak a résztvevők feltüntetése, hanem a hallgatók elődeinek és saját támogatóinak szerepeltetése. Nagyon találó Csonki számítása: a felsorolt közel 300 család majdnem fele részt vehetett az ütközetben, ebből nagyjából 60-ról állítható biztosan, hogy tényleg ott volt a csatatéren.

Különösen fontos, hogy a 19–20. századi magyar zenetörténet kutatása helyet kapott két hosszabb, laikusok számára is élvezhető, pontosan adatolt tanulmányban (több mint hetven oldalon). *Békéssy Lili*, *Gusztin Rudolf*, *Horváth Pál*, *Kim Katalin* zenetörténészek az előbbi korszakot elemezték, *Oszvárt Viktória* zenetörténész pedig az utóbbiról írt cikket. Békéssyék elemzése rögtön első nemzeti (vagy nemzetinek mondott) operánkkal kezdődik, Ruzitska József *Béla futása* (1822) című történelmi daljátékával. A tatárjárás korában játszódó történelmi daljáték és az azt követő Erkel Ferenc – melynek szövegkönyvét Egressy Benjámín Dugonics András azonos című munkája alapján írta – *Bátori Mária* (1840) című zenés színműve értelemszerűen nem Mohácsról szól, hanem megelőlegezte a későbbi alkotásokat. A következő rész pedig a törökök megjelenését tárgyalja a magyar zenész színpadon (melynek előzménye nemcsak a jól ismert Mozart *Szöktetés a szerájból*, hanem a Kelemen László-féle *Csörgősipka* is). Képet kapunk továbbá Adelburg Ágost *Zrínyi*, illetve Doppler Ferenc *Vanda* című operájáról. Rátérve az ütközetre, a szerzők külön fejezetben emlékeznek meg a magyarországi dalárdamozgalom Mohács-fogalmáról, valamint a dalokban és zongoradarabokban felbukkanó csatára vonatkozó motívumokról. Izgalmas lesz az a kutatási irány, amely ezeknek a (például az 1826. augusztus 29-én magyar nyelven énekelt II. Lajosról szóló dal) forrását és szövegét igyekszik majd megtalálni. Ez azért is fontos, mert több oldalról ér össze a néprajzi (lásd a kötetben szereplő Hasanović-Kolutác Andrea) és irodalomtörténeti (a már említett Csörsz Rumén István) kutatás a fent vázolt zenetörténetivel. Oszvárt Viktória sok Mohács-kutató számára ismeretlen világba nyújt betekintést: a 20. századi zene és az 1526-os ütközet kapcsolataiba. A történelmi zeneművek (csak pár név: Dohnányi Ernő, Bartók Béla, Kadosa Pál, Kurtág György) ismertetése után a szerző kiemelt hangsúllyal tárgyalja Dózsa György és Zrínyi Miklós alakját a magyar zeneművekben. Így kerül sor Ránki György *1514*, Sugár Rezső *Stauromachia*, illetve Kodály Zoltán *Zrínyi szözata* bemutatására. Végezetül egy hosszabb elemzést olvashatunk Kósa György 7. szimfóniájáról, amely a *Mohács* alcímet viseli. Majd mindezt Kodály Zoltán – e tárgyban legismertebb – a capella vegyeskarra írt kompozíciójának értékelése zárja.

Sajnos nem vagyunk elkényeztetve a néprajzi kutatásokkal Mohács esetében. Nyilvánvalóan a majdnem félezer év hatalmas távolsága sem kedvezett ennek. Szendrey Zsigmond 1923–24-ben megjelent rövid, programadó tanulmánya, Solymossy Sándor 1926-os hatalmas munkája mellett csak itt-ott lelhetünk érdekes adalékokat (például Sáfrány Zsuzsanna *A mohácsi csata emléke egy néprajzi tárgyon* című 1976-os cikkében). Ezért is kiemelendő Hasanović-Kolutác Andrea átfogó írása, amely a mohácsi identitás és 1526 közti kapcsolatot igyekezett feltárni. A hiánypótló és számos kérdésben elgondolkodtató tanulmány fő bázisát – nagyon helyesen – Mohács helytörténet ku-

¹ Nem melleleg végig olvasva az elmúlt két évszázad irodalmi termését, jól védhető, ám vállaltan szubjektív konklúziót vonhatunk le a friss élményből: továbbra is a legjobb verset Ady Endre, a legjobb regényt Krúdy Gyula és a legjobb drámát Háy Gyula írta Mohácsról.

tatóinak hangyaszorgalmával összeszedetettt morzsáiból, illetve kész kutatásaiból állította össze. Brand Ede, Horváth Kázmér, Ete János, Tihanyi János, Sarosácz György, Kis Béla, Bojtár László, Nagy Kálmán, valamint Ferkov Jakab nevét azért sorolom fel, hogy jól látszódjék milyen komoly előzményekre, adatokra, elemzésekre támaszkodhatott a szerző. Megkerülhetetlenül fontos a mohácsi identitás szervezőelemeit tárgyaló rész, mely a soknemzetiségű és -vallású város történetét rajzolja meg. Külön alfejezet foglalkozik a busójárással is. A kutatás igazi erénye a tanulmány második felében még inkább előtűnik: egyben látjuk a kapcsolódó helyneveket, Solymossyra támaszkodó magyarázatokkal, majd a város történeti-képi ábrázolásairól is olvashatunk. Befejezőképpen a különböző korszakokban lezajlott megemlékezésekről (1887, 1926, 1976) kapunk helyzetképet.

A fenti bemutatáshoz kapcsolódik Hóvári János történész összehasonlító elemzése az 1926-os és 1976-es megemlékezések kapcsán. 1926-ban vált először össznemzeti üggyé a mohácsi csatáról való megemlékezés, amelyet nemcsak a kerek évforduló, hanem Trianon traumája is felerősített. Sorra jelentek meg előtte az átértelmezések, gondoljunk csak Vértesy Gyula (*Új Mohács*, 1921), Boross Sándor (*Másodszor Mohács*, 1923) költeményére vagy Juhász Gyula vezércikkére (*Új Mohács sem elég*, 1925). Hóvári apró részleteiben bontja ki az emlékév országos és mohácsi eseményeit, amelyekről izgalmas forrásgyűjteményt találhatunk a 2006-os B. Szabó János által szerkesztett kötetben. A fél évszázaddal későbbi megemlékezés több ponton is markánsan különbözik a többitől. Egyrészt már előkerültek a tömegsírok, ezzel összefüggésben határozat született az emlékpark létrehozására, másrészt a pártállami interpretációval terhelt emlékeztörténet és a vele össze-összekapcsolódó Mohács-vita új kontextusba helyezte a csata történetét. Különösen tanulságos az akkori nomenklatúrából kissé kilógó cinikus Ortutay Gyula naplóbejegyzése, melyben kötelező gyakorlatként jelenik meg az ütközetről való emlékezés. Hóvári találóan fogalmaz: „Ortutay Gyula nem azt mondta az ünnepségen, amit ő gondolt, hanem – mint naplójegyzeteiből sejtjük – azt, amit a pártvezetés ráért.” Ennél jobb összegzése nem is lehetne az 1976-os eseményeknek.

Két eszmetörténész, Kovács Gábor és Mester Béla annak járt utána, hogy miképpen lehetne rekonstruálni Mohácsot mint emlékezhelyet vagy emlékeztynyomot. Az elméleti alapokról (Pierre Nora, Jan Assmann) elindulva a két szerző Mohács helyét igyekezett megkeresni a modern magyar kulturális nemzet megalkotásában. Gondolatébresztő összegzés a Mohács-toposz örökölt elemeinek (Pázmány Péter, Magyarai István, Szerémi György) áttekintése, illetve reformkori sajátosságainak bemutatása. Ez utóbbi tárgyai nem véletlenül lettek a nevesebb folyóiratok (*Athenaeum*, *Aurora*, *Tudománytár*, *Hasznos Multságok*), melyek immár online is tanulmányozhatók, s egyben megkönnyítik a későbbi kutatást. Kovács és Mester szerint két mintázat tűnik fel: Mohács vagy példázatként, vagy egyedi eseményként szerepel.² Visszatérve a szerzők meglátására: „a reformkori gondolkodásban már korán kialakul a tudatos reflexió és érzékenység a Mohács-toposz magyar emlékeztörténetbeli sajátos helyére.” Ahogyan Eötvös példájára utalnak „mások győzelmi ünnepeihez képest mi a vereségeinkre emlékezünk”, kiválóan felel Ottlik mindenki által ismert summája: „Meggzoktuk hát, hogy egyedül ünnepelgessük veszített nagy csatáinkat, melyeket túléltünk.” Tanulságos a Mohács és Trianon kapcsolatát tárgyaló fejezet – érdemes lesz majd összevetni Hóvári fent említett tanulmányával –, a szellemtörténet és nemzetkarakterológia (Prohászka Lajos, Joó Tibor, Németh László) beemelése a kutatásba. Számomra legkülönlegesebb rész a harmadikos szegedi gimnazista Bibó István kéziratban maradt diákköri dolgozata, pontosabban annak elemzése a két eszmetörténésztől. Miért? Tessék elolvasni a kötetben.

Két nagyon fontos historiográfiai (ám alaposan megrajzolt) vázlat adja a kötet egyik ívét. B. Szabó János hadtörténész a modern kori történetírásban lévő Mohács-kép megjelenítését kísérli

² A recenziens felületes benyomása, hogy – a kötetben most nem vizsgált – 1990 utáni politikai irodalomban, parlamenti felszólalásban, közéleti esszében főként az első mintával találkozhatunk (megint az online adatbázis jótékony segítségével).

meg. B. Szabó – R. Várkonyi Ágnes után – Jászay Pál munkásságát emeli ki a 19. század első feléből, tesszük hozzá, nem érdemtelenül. Érdekes, hogy Jászay művének megjelenése (1846) óta milyen sok módon került szövege felhasználásra a tudományon túl is: gondoljunk csak szépirodalmi alkotásokra (Krúdy), illetve különböző összeesküvés-elméletekre és meglehetősen sajtós, finoman szólva nem forrásközpontú interpretációkra. Pedig Jászay többet érdemelt, elkészítendő mennyiségű anyagot dolgozott fel, jobbnál jobb ötleteket adott a későbbi korok kutatóinak. Egy jellemző és friss példa: az ő útmutatása alapján talált meg Kasza Péter filológus Bécsben egy 150 évre elfeledett latin nyelvű politikai pamfletet 1527-ből. Visszatérve B. Szabó tanulmányára, hasznos képet kapunk a 19. század második felének eredményeiről (gondoljunk csak Thüry József török fordításaira, Ortvyar Tivadar monográfiájára) is. A szerző szintén kitér a trianoni interpretációra (ezzel megint utalhatunk Hóvári és Kovács–Mester tanulmányára), majd részletesen tárgyalja az ún. Molnár Erik- és Nemeskürty-, illetve Perjés-vitát. Végezetül egy alapos kitekintés olvashatunk az újabb szakirodalomról (Tóth Zsombor, Csorba Dávid, Erős Vilmos), majd a külföldi munkákról. Ez utóbbinál öröndetes, hogy szó esik a lengyel, a cseh, a horvát, valamint a török Mohács-képről, a nemzetközi hadtörténet-kutatás szemléletes bemutatása mellett. A másik hadtörténész, Polgár Balázs mintegy kiegészítve az előbbieket, átfogó tanulmányban összegzi mindazt, amit a régészeti kutatások régi eredményeiből tudni vélünk és – ami még ennél is fontosabb – tárgyalja az újabb perspektívákat. Polgár is egy történeti vázlatlal kezdi tanulmányát, amely 1889-től (Kápolnai Pauer István) 1992-ig (Négyesi Lajos) terjed. Alapos forráskritikát végez a régészek számára jelentős forrásokon (Brodarics, Burgio, Boemo, hogy csak a B betűket említsük), beemeli az ismert ábrázolásokat – jól kiegészítik egymást Papp Júlia kötetben olvasható tanulmányával –, majd felteszi és meg is válaszolja a közkeletű kérdéseket (tömegsírok, Földvár, Törökdomb) a legújabb kutatások tükrében.

Végül két, egymásba fonódó kitekintésről adjunk számot. A sokak által második mohácsi csatának emlegetett nagyharsányi ütközet (1687) nemcsak az emlékezetkultúra különböző formái (írott és képi források) számára fontos, hanem beemelő a Mohácsról folyó diskurzusba is régészeti és hadtörténeti szempontból. Az előbbire vállalkozott Polgár, az utóbbira pedig Tóth Ferenc történész. Polgár a nagyharsányi csatánál is részletes történeti vázlatot ad, felsorolja az ismert forrásokat (itt érdemes előtérbe állítani Szita László és Tóth Ferenc feltáró munkáját). Különlegesen jól sikerült a csata képi forrásainak bemutatása, amelyek számos információval szolgálnak a győztes ütközetről. Ezután részletes beszámoló következik az elmúlt években folyó régészeti kutatásról és a csatater lokalizációjáról. Tóth a mítosz és valóság között vág rendet tanulmányában. Forráskutatás (osztrák és francia levéltárak) és összehasonlító filológiai elemzés a történész kézfegyvere, amelyet a szerző végig ügyesen használ. Különösen fontosak Lotharingiai V. Károly kéziratok a magyarországi hadjáratról. Egy könyvtáros számára pedig csemege a csata katonai-könyvészeti hagyatékának részletes bemutatása. Végezetül bevonja a kutatásba a 18. századi szótárakat és lexikonokat is. Érdekes például a Moréri történeti szótára (1759), ahol az 1526. évi csata „csak a szócikk végén jelenik meg, ahol megemlékeznek a csatáról nem messze álló mecsetről, amelyet állítólag II. Szulejmán szultán építtetett a győzelem emlékére.”

Nem árt megemlíteni, hogy 2020-ban fog megjelenni a sorozat tagjaként egy új, számos forrással kiegészített Mohács-szöveggyűjtemény, amelyben olvasható lesz először magyarul az itt tárgyalt Brutus-részlet, a Velius-kézirat, a német hírlapok, az olasz és angol követjelentések, a *Habsburg-ház dicsőségtükre*, a Jászay-féle pamflet vagy Oláh hivatkozott levele. És ugyancsak megtalálhatók lesznek a most bemutatott kötetben sűrűn idézett források is, kiegészülve számos eddig ismeretlen, illetve kevesebb figyelmet kapó angol, német, francia, olasz, cseh, magyar vagy latin szöveggel. Jól látható tehát, hogy recenzióm szétfeszítette a műfaj határait, nagyon nehéz úgy tömören fogalmazni, hogy a most bemutatott könyv egyetlen egy erényét, új kutatási eredményét, megfontolandó állítását se mulasszuk el. Így a recenzens szerepe mindössze a figyelemfelhívás

lehetett a *Magyar Könyvszemle* olvasói felé: tessék kézbe venni, olvasni, felhasználni az eredményeit, s ha kell, vitatkozni vele. Elmondhatjuk, hogy az új Mohács-kötet hamarosan „kinehézkesdi a helyét” a történeti szakirodalomban és nemcsak súlyát tekintve (nem könnyű kézben tartani és olvasni) tölti be meghatározó szerepét a történelmet kedvelők könyvespolcáról le- és visszakerülve.

A láncra vert törpe, Tyrion Lannister – tudtán kívül – figyelemre méltó értelmezését adta a mi Mohácsunknak.

FARKAS GÁBOR FARKAS